

TRYGG & VÄLMÅENDE

– utformning av Den goda staden

Förord

Den här skriften behandlar fysiska förändringar i miljonprogramsområden. Undertiteln infrastruktur och identitet är vald för att understryka att det kan krävas genomgripande förändringar i den byggda miljön (som infrastruktur) för att nå önskade sociala förbättringar (som ökad trygghet och positiv identitet).

Medel för framtagning och lansering av skriften har kommit från Boverket via Länsstyrelsen i Skåne, och ingår i Boverkets satsning på tryggare miljöer framförallt sett i ett genusperspektiv. Genomsyrande i skriften är övertygelsen att den fysiska miljön påverkar trygghet och tillit till både andra människor och till samhället som helhet. Eftersom kvinnor tillhör den grupp som oftast uttrycker otrygghet i det egna bostadsområdet gynnar trygghetsskapande åtgärder denna grupp mest, men även andra grupper drar givetvis nytta av ökad trygghet. Med ökad tillit grannar emellan kan också andra oegentligheter i hemmen uppmärksammas. Denna skrift behandlar dock bara den rumsliga miljön utomhus.

Ovärderlig hjälp har kommit från skriftens arbetsgrupp med representanter från Helsingborgs stads förvaltningar (kommunstyrelsens förvaltning, kulturförvaltningen, miljöförvaltningen, socialförvaltningen samt stadsbyggnadsförvaltningens olika avdelningar) och från stadens bostadsföretag Helsingborgshem. Bilder och texter har diskuterats och ventilerats för att få förståelse för våra olika synsätt och ingångar i förbättringsarbeten. Hyresgästföreningen Region Norra Skåne har ställt upp med representanter under en kväll där dialogbilderna diskuterades. **Stort tack till alla dessa som med stort tålamod gett nyttiga synpunkter!** Under processens gång har olika ståndpunkter och intressen synliggjorts. Utifrån dessa ibland motstående intressen har undertecknad sammanställt föreliggande skrift som ett underlag för fortsatta dialoger kring miljonprogrammets förbättringar. Lycka till!

Helsingborg oktober 2010

Marianne Dock

Arkitekt, avdelningen för Hållbar utveckling,

Kommunstyrelsen förvaltning, Helsingborgs stad

Före detta sumpigt område mellan husen som rustats upp till damm med promenadslinga i Våpnagård i Helsingör

Sammanfattning

Dialogunderlag inför förbättringsåtgärder

Skriften är menad att vara ett stöd inför förbättringsåtgärder i miljonprogramsområden. Att som en självklarhet hävda att dessa områden är i behov av förbättring kan låta som om allt som då planerades blev fel. Så är givetvis inte fallet. Man får inte glömma att mycket var och är bra, men tidens ideal bejakade inte individens behov av småskalighet och möjlighet till personliga möten. Sociala aspekter som trygghet och tillit mellan boende blev lidande. Utifrån enkäter vet vi att boende i miljonprogramsområden är mer otrygga än andra, och att kvinnor överlag är mer otrygga än män.

De bilder som utgör huvuddelen av skriften är tänkta att vara ett underlag för dialog. De ska illustrera **möjligheter** och försöka tydliggöra vad som kan förändras så att positiva effekter tillförs. Att bilden valts som verktyg beror på att den kan överbrygga de skillnader som inblandande aktörer har beroende på bakgrund, utbildning och värderingar. Utifrån foton och teckningar är det lättare att förstå varandra oavsett om man representerar de boende, fastighetsägarna, planmonopolet eller forskarvärlden. Samtliga illustrationer fokuserar på den fysiska miljön, och har sammanställts under fem rubriker. Bilderna innehåller dock alla mer eller mindre tydliga kopplingar till åtgärder som underlättar möten, uppsikt, social kontroll, trygghet och ökad tillit mellan människor.

Rätt eller fel

Det är viktigt att påpeka att text och illustrationer inte utgör sig för att spegla något som ska betraktas som rätt eller fel. Erfarenheter från systerhäftet *Trygg & välmående – utformning av den goda staden* från 2007 har visat att störst utdelning och förståelse uppnås då man inför ett arbete tillsammans reflekterar och för en dialog utifrån illustrerade exempel. För att samarbetet ska bli framgångsrikt krävs det att alla känner att de har något att vinna, från kanske den enskildes önskan om ökad trygghet till samhällets önskan om bättre folkhälsa och bättre samhällsekonomi. Sedan är det upp till deltagarna i förbättringsarbetet att utifrån dialogerna och uppkomna möjligheter avgöra vad som blir rätt och fel i just deras område. Ju bredare deltagandet är ju större blir kunskapsinhämtningen inför de ställningstaganden som behöver göras.

Kombinationen infrastruktur och identitet

Den valda underrubriken infrastruktur och identitet antyder att det finns ett strukturellt problem som bidrar till otrygghet. Det är något som saknas. Till brister i infrastrukturen hör kopplingar till resten av staden, och därför finns behov av att förstärka stråk och kopplingar både inom och till området. Bostadsområdets ytterkanter är bra utgångspunkter att studera. Kan nya hus bidra till att området får en bättre koppling till den övriga staden? Finns det barriärer som kan byggas bort?

Till brister i identitet hör den stora skalan. Platser som känns mer privata och som upplevs tillhöra en mindre grupp boende saknas. Identitet har dock mycket med minnen och känslor att göra, och det är därför viktigt att de som känner området bäst, boende och verksamma, får vara delaktiga i förändringsprocessen. Att samtala om sitt områdes fördelar och behov kan dessutom i sig vara en del av syftet att öka tilliten till varandra.

Oavsett om man utgår från att förstärka stråk och mötesplatser eller om förändringsviljan utgår från behov av förtätning, så har de åtgärder som här diskuteras under begreppen infrastruktur och identitet möjlighet och förmåga att påverka faktorer som trygghet och välmående. Att "slå flera flugor i samma smäll" har varit en strävan i illustrationerna. På mer än ett ställe uppmanas att

- se över och förändra **stråks** kopplingar och karaktär
- se över och förändra **platsers** avgränsning, koppling och möblering
- undersöka var **kompletteringar** och **förtätningar** gör störst nytta

Syfte och användaranvisning

Skriften är tänkt att vara ett tidigt dialogunderlag inför förändringar i de bostadsområden som planerades under sextio- och sjuttiotalen under miljonprogramssatsningen. Det rika illustrationsmaterialet har till syfte att så begripligt som möjligt för så många som möjligt, alltså även för lekmän, visa på möjligheter och konsekvenser av olika utformningar. Syftet är också att väcka frågor kring vad man vill åt och vilka möjligheter som finns i förbättringsarbetet. En viktig aspekt är att dessa frågor väcks tidigt i processen, för att i god tid kunna identifiera vilka motstående intressen som finns, och på bästa sätt bemöta dem. Huvudrubriken – trygghet och välmående – understryker att skriftens bas utgörs av åtgärder som underlättar för trygghet och tillit mellan människor.

För den som vill ha mer bakgrund till bilder och bildtexter inleds skriften med en allmän beskrivning. För den dialogivrige går det bra att börja direkt på sidan sju (som då innehåller några upprepningar). Tanken är att hanterbara arbetsgrupper ska kunna diskutera bilderna under respektive rubrik för att se vad de har för relevans för just deras område. Slutresultatet bör ge svar på de övergripande frågorna: Vad vill vi uppnå med förändringen? Vilka möjligheter ser vi?

Några av illustrationerna har karaktären av före/efter bilder för specifika platser. Observera att de trots det har en generell prägel, för att kunna översättas till andra befintliga områden. Varje plats och sammanhang är givetvis unikt och behöver analys och process med relevanta aktörer för att utreda förslagets konsekvenser.

Stadsbyggnadsidealet

Idealen från miljonprogramstiden handlade mycket om ljusa, rena, gröna och trafiksäkra områden.

Resultatet blev bra och rymliga lägenheter med badrum och tillgång till moderna tvättstugor. Områdena fick stora grönytor och gator utan trottoarer, så att gående och cyklande kunde få egna trafiksäkra stråk längs andra sträckningar.

Bostäder, handel och arbetsplatser planerades i separata områden. I och med bilens inträde hos genomsnittsfamiljen utgjorde inte avstånd mellan exempelvis hemmet och arbetsplatsen något större hinder. Planeringen blev storskaligare och större ytor togs i anspråk. Sedan femtiotalet har städerna fyrdubblat sitt markanvändande per invånare.¹ I samband med exploateringen lämnades de nya bostadsområdena historielösa. Äldre vägsträckningar, gamla gårdar och andra historiska landmärken fick ge vika för den nya bebyggelsen. Den enda historiska kopplingen var kanske det nya bostadsområdets namn som döptes efter någon plats eller gård som funnits i närheten.

De ensidiga bostadsområdena utan arbetsplatser bidrog till mindre folkliv under dagtid. Trots många människor på samma plats var målpunkter som gav anledning att vistas utomhus få. Den stora skalan kombinerat med få platser där man kunde lära känna sina grannar ledde till en ökad anonymitet. Idag ser vi i boendekäter att otryggheten, speciellt bland kvinnor, är stor i miljonprogramsområdena.

Det kan låta som om allt som planerades under miljonprogramstiden blev fel. Så är givetvis inte fallet, men tidens ideal bejakade inte individens behov av småskalig

identitet och möjlighet till personliga möten. Vi behöver alltså inte vrida historien tillbaka och enbart bygga enligt äldre tiders kvartersstruktur som exempelvis bygger på kopplingen offentlig gata och privat innergård. Däremot behövs en större medvetenhet om tydliga avgränsningar för att stödja boendes tillhörighet och bostadsområdets identitet.

Varför ska vi förändra?

Många av våra miljonprogramsområden har boende som trivs mycket bra. Träd och grönska har vuxit upp och bidrar till en variation och täthet som kanske inte fanns från början. Varför ska vi då förändra något - förändringar som inte ses som förbättringar utan kanske till och med bara höjer boendekostnaden för hyresgästerna? Många av dessa områden är i behov av en upprustning av rent teknisk karaktär med exempelvis stam- och fönsterbyten. Det är inte fel att i detta nödvändiga arbete också ta tag i den otrygghet som redovisas i boendekäter.

Den valda underrubriken infrastruktur och identitet antyder att det finns ett strukturellt problem som bidrar till otrygghet. Det är något som saknas. Till brister i infrastrukturen hör kopplingen till resten av staden. Avsaknad av genomfartstrafik bidrar till svårigheten att hitta knutpunkter för mötesplatser dit även de som inte bor i området kan komma. Många gånger omgärdas området av trafikleder och trädridåer som fungerar som ytterligare barriärer.

Undersökningar pekar på att de som flyttar in till miljonprogramsområden har en sämre socioekonomisk situation än de som flyttar ut. Mycket hade varit vunnit

för områdenas stabilitet och ekonomi om omflyttningen var mindre. Ett område med stor trivsel och mycket stolthet har större möjligheter att behålla de boende även när nya förhållandena innebär att man har råd med en dyrare bostad. En ytterligare anledning till förändringsarbete är alltså att höja områdets status genom att förbättra dess identitet.

Uppväxta träd i Kroksäcksparken i Malmö.

Isolerade områden

Ett isolerat läge i kombination med ett ensidigt utbud av i huvudsak bostäder har också bidragit till bristande flexibilitet. Där äldre bostadsområden anpassat sig efter tidens förändringar har miljonprogramsområdena haft det svårare. Dessa områden ritades för dåtidens specifika funktioner, inte för framtida förändringar. Ett ofta oförtjänt dåligt rykte följer med isoleringen – utan att ha varit i området ”vet man” hur det är. Trots att endast en del av husen uppfördes som höghus och att många bostäder planerades i två- och trevåningslängor, radhus och villor, så framställs dessa områden i dagligt tal och i media ofta som storskaliga betongghetton. Namnbyten och självpåhittade namn på kvarter och delar vittnar om att man vill ta avstånd från det större området med det sämre ryktet. En annan konsekvens av ett isolerat läge är bristen på möten mellan olika sorters människor. Skolan som ofta placerats mitt i området får ett ensidigt utbud av elever, där man bara träffar kamrater med motsvarande förhållanden som man själv har. Förståelse och tolerans gentemot andra är en grund för tillit till samhället, vilket innebär att det finns ett samhällsintresse att olika grupper får tillfällen att mötas.

En förändring kan alltså innebära att förstärka stråk och kopplingar inom och till området. Kopplingar som i sin tur ska underlätta för möten och befolka platser. Det kan handla om förändringar i hur man rör sig, i förstärkning av serviceunderlag, i nya funktioner och i tätare upplevelser. Förändringar som sammantaget har som syfte att samla folkliv och ge både enstaka platser och hela området stöd för en utveckling mot en mer positiv identitet.

Ett annat sätt att uttrycka bättre koppling på är att säga att området ska bli mer integrerat. Integration är ett ofta använt begrepp och används på lite olika sätt. Enligt Boverkets definition är bostadsområden integrerade om de har jämlika förutsättningar beträffande möjlighet till service och utbud jämfört med den övriga staden.

Varför är platsers identitet viktigt?

Går det över huvud taget att tala om en plats om den inte samtidigt har en identitet, det vill säga något som gör platsen möjlig att beskriva? Platser *utan* identitet representerar ofta ett mellanrum utan definierade gränser, utan speciella upplevelser eller kännetecken. I många av miljonprogrammets områden är avsaknad av namn på gångar, gårdar och platser tecken på att de inte har tillräcklig tydlig karaktär, avgränsning eller rimlig skala för att ens kunna få ett namn. Det har inte heller funnits platser och utrymme för de boende att själva sätta prägel på.

Identitet skapas i våra sinnen för att vi ska begripa och förhålla oss till vår omvärld. Identitet ger karaktär genom historik, orienterbarhet, trygghet och sammanhang. Den byggda miljön har kapacitet att ge stöd till denna begriplighet likväl som den kan motverka den. För att kunna vara stolt över det egna bostadsområdet, för att kunna trivas och ge förutsättningar för olika positiva upplevelser behöver karaktär och identitet förstärkas och synliggöras.

Identitet och minnen

Det finns identiteter i omgivningen som syns och är uppenbara för alla. *Det stora trädet som blommar så vackert på våren.* Det finns de mindre synliga berättelserna och de mer eller mindre individuella minnena som är knutna till platsen. *Trädet stod ursprungligen i det gamla godsets trädgård. Alla förskolans barn brukade hänga sina papperssvalor i trädet. Under trädet blev jag kysst för första gången.* Dessa platser kan givetvis också ha negativa identiteter. *Där vågar jag inte längre gå på kvällen.* Dessa identiteter har de boende och verksamma som identitetsbärare. I miljonprogramsområdena där två av tre har flyttat inom tio år² är det svårt att bevara den typen av platsers historier. Speciellt när det kan finnas andra förenklade historiebilder som bygger på vad omgivningen tycker, många gånger utifrån massmedias rapportering. Ett större bostadsområde bör givetvis ha en mängd platser med olika historier för att motverka en ensidig bild. Trygghet och tillit är begrepp som kan kopplas till positiv identitet.

Infrastrukturens påverkan på rörelsemönster

Med infrastruktur menas här bara den struktur som är knuten till hur människor rör sig, det vill säga till gator, stråk och till de trafikslag som rör sig längs dessa sträckningar. Hur platser och stråk är kopplade och förhåller sig till målpunkter påverkar flödet av människor. Mer eller mindre folkliv utgör en stor del av hur trygg vi upplever en plats.

En tydlig infrastruktur har en klar hierarki från de stora flödena till de mindre gångstigarna. Tydlighet i denna hierarki bidrar till karaktär och identitet. När alla stråk i ett bostadsområde har samma utseende, samma bredd och samma funktion bidrar det istället till likformighet. Då finns inga skillnader på det stråk som borde samla de stora strömningarna i området och på de parallella eller tvärgående mindre stråken. Resultatet blir en gleshet i både flöde och folkliv. Ett redan folktomt område upplevs som ännu ödsligare eftersom det finns för många liknande stråk att fördela sig på. Alltså finns det inte heller unika knutpunkter eller platser. Detta är speciellt påtagligt i områden som har separerade trafikslag.

Var stråken finns och vilken karaktär de har påverkar även tillit och trygghet beroende på möjlighet till uppsikt, social kontroll och just närvaron av andra som också rör sig i området. Utanför den privata uteplatsen är det inte lika tacksamt att ha ett befolkat stråk som utanför den mer offentliga entrén till huset där allmänheten får röra sig. Uteplatsen kan hellre ha uppsikt mot andras privata platser. Lokaliseringen av de gemensamma platserna bör vara på ett sådant sätt att det är lätt att förstå vem som hör hemma där och vem som är på tillfälligt besök. Det betyder *inte* att man behöver förorda låsta grindar som i de ifrågasatta "gated communities". Det räcker många gånger med en tydlig skillnad på de mer offentliga stråken och de som leder in till de mer privata sidorna.

Otrevlig plats eller kreativt kryphål?

Eftersom identitet handlar om subjektiva bedömningar kan en och samma plats ha både negativ och positiv identitet. Till viss del spelar detta ingen roll, det kan till och med vara bra om det betyder att olika grupper hittar olika favoritplatser. Ruffiga platser, som den etablerade affärsvärlden inte kan tänka sig att ha verksamhet i, kan vara utmärkt för den anspråkslöse skrothandlaren. De risiga snåren bakom idrottsplatsen är kanske tonåringarnas favoritplats befriande långt bort från omvärldens ögon. Platser som dessa kan kallas kreativa kryphål³ och kännetecknas ofta av att vara tillåtande till sin karaktär och inte ha en allt för bestämd funktion. De finns där för någon/några att ta i (mentalt) anspråk och betraktas som "vår plats". Givetvis finns det en skillnad när ingen tilltalas av den negativa identiteten, när den exempelvis beror på skräpighet, brist på skyddsanordningar eller annan oaktsamhet. Då blir den negativa identiteten istället en belastning för området.

Många områden som planerades under miljonprogramtiden har stämplats som betonggetton, trots att de i verkligheten ser ut så här.

Boendes delaktighet

Just för att förändringar ska ses som förbättringar är det viktigt att tidigt starta en dialog med inblandade parter. Boendes och verksammas delaktighet i förändringsprocessen av den byggda miljön är en grundläggande utgångspunkt för att stärka lokal identitet, speciellt då den ingriper utveckling av platser som för en utomstående verkar vara identitetslösa eller svårdefinierade. De som redan bor och verkar i området är bärare av den befintliga identiteten och måste få en chans att bidra med sina bilder och kunskaper om området.

De nationella folkhälsomålen har som första målområde *Delaktighet och inflytande i samhället* och är en av de mest grundläggande förutsättningarna för folkhälsan. Brist på inflytande och möjligheter att påverka den egna livssituationen har starkt samband med ohälsa⁴. Medborgardelaktighet är dessutom av stor betydelse för förståelsen av demokratiska processer och för en hållbar utveckling.

Innan dialogerna börjar!

Vem ska vara med och förbättra?

De som bor och verkar i ett bostadsområde är givetvis experter på området. Ju tidigare dessa experter kommer in i förbättringsarbetet ju bättre slutresultat kan förväntas. Andra experter som måste delta är fastighetsägare och förvaltare som kan området utifrån de omhändertagande och ekonomiska förutsättningarna. Representanter från kommunens stads-, trafik- och parkplanering ska självklart vara med, men övriga kommunala deltagare från exempelvis miljö, kultur, skola och omsorg ska inte glömmas bort.

Ett stort ansvar vilar på den som hanterar och leder förändringsprocessens dialoger. Klara och tydliga ramar och ansvarsfördelning måste ges till de som deltar.

Varför ska det förbättras?

Inledningsvis måste det finnas en tilltro till att det finns en vinning för alla parter att faktiskt ge sig in i ett förbättringsarbete. Frågan som måste få ställas är: Vad vinner vi på det här? Exempelvis kan målet vara ökad trivsel. För bostadsföretaget kan det betyda mindre omflyttningar och mindre vandalisering. För hyresgästen kan det betyda tryggare omgivning och fler möjligheter till aktiviteter i området. För den lokala butiksägaren kan det betyda ett utökat serviceunderlag och för samhället en förbättrad folkhälsa med medföljande bättre samhällsekonomi. Etcetera. Det viktiga är att alla deltagande parter ser de möjliga förtjänsterna och är någorlunda överens om varför man vill förändra.

Vad är det som ska förbättras?

Vilken typ av åtgärder ska man fundera på när man vill göra fysiska förbättringar i ett område? Dialogbilderna är tänkta att vara ett underlag för att just tillsammans komma överens om vad man vill och kan förbättra. Många områden är etablerade med uppväxt grönska och med boende som trivs mycket bra. Det kanske inte är så mycket som behöver göras! Det kanske räcker med att göra stråk, ansvarsområden och gränser tydligare, och att ge förutsättningar för egna initiativ, möten och upplevel-

ser. Att bevara parkmarken som nu står med fullväxta träd är av stor betydelse.

Men givetvis ska man även titta på möjligheten att tillföra nya bostäder eller andra funktioner. Sedan mitten av förra seklet har vi i Sverige fyrdubblat de ytor vi disponerar per person. Det har betytt att avstånd och transporter ökat, vilket varken varit god markhushållning eller gynnat klimat- och miljöaspekten. Frågan är inte *om* vi kan förtäta i våra befintliga bostadsområden utan *i vilka, hur, var och när* vi kan göra det. Bostadsområdets ytterkanter är en första bra utgångspunkt att studera. Kan nya hus bidra till att området får en bättre koppling till den övriga staden? Finns det barriärer som kan byggas bort?

Eftersom miljonprogrammets planering resulterade i renodlade områden för bostäder kan det också vara på sin plats att undersöka om det går att tillföra exempelvis butiker eller andra arbetsplatser. Förtätning innebär dock inte bara nya byggnader, utan kan betyda att tillföra nya platser för exempelvis lek, möten och rekreation.

Dialogbilderna

De bilder som föreslår fysiska förändringarna med före och efter illustrationer ger sig inte ut för att visa på något som är mer rätt än något annat, utan visar mer på strukturella förändringar som kan påverka rörelsemönster och/eller ett förhållande till omgivningen som i sin tur kan påverka trygghet och identitet. Det är upp till deltagarna i förbättringsarbetet att under dialogerna avgöra vad som blir rätt och fel i just deras område.

Skala och struktur har i miljonprogramsområden inte gynnat mänskliga mått och kontakter. De flesta av dialogbilderna har därför, oavsett vilken rubrik de hamnat under, kopplingar till åtgärder som underlättar möten och bidrar till ökad tillit mellan människor.

Fem rubriker har skapats för att strukturera upplägg för dialogerna. Flera av bilderna skulle dock kunnat hamna under mer än en rubrik. Se det som en bekräftelse på att åtgärder hänger samman och att det alltid är bra att försöka se fler möjligheter och konsekvenser av en åtgärd än den uppenbara!

Före och efter i ett bostadsområde i Örebro. Foto: Örebrobostäder.

1. Arbeta tillsammans

Inför ett förbättringsarbete är det bra om inblandade aktörer kan komma överens om gemensamma mål. De som bor och verkar i området är självklara medarbetare. Öppna kort från fastighetsägare och planerare underlättar processen, och förebygger framtida besvikelser. Frågor måste få utrymme att ställas.

Utmaningen:

Gemensamt arbete där olika intressen får komma till tals.

1a. En första utmaning är att definiera arbetets och områdets ramar och tillsammans enas om vad man vill uppnå och vilka behov man ser. Alla inblandade måste se en nytta med förbättringen.

Avgränsning handlar också om att se vilka behov som bättre kan fås i närområdet.

1b. Alla områden har något att vara stolt över, något man vill bevara och lyfta fram eller något man vill förstärka (funktionellt, historiskt, kulturellt, utscendemässigt). Det är viktigt att tidigt i processen tillsammans med de boende inventera och analysera dessa värden. Grönska och stora friytor får inte glömmas bort.

På bilden är områdets historia inristad på stenar längs gången!

Foto: Helsingborgshem.

1c. Fastighetsägare och kommun som tar initiativet till förbättring måste tydligt redogöra för sina avsikter. Om det finns givna begränsningar, pågående projekt i närheten eller annan väsentlig information måste det också komma fram. (skyddsbestämmelser, bullerbegränsningar, fönsterbyten... etc.) Det handlar om att överföra kunskaper och att förstå varandras synpunkter.

1d. Ambitionen ska vara att så många som möjligt ska få komma till tals. Grupper som kan vara svåra att nå är exempelvis ungdomar. Extra ansträngning bör göras för att nå sådana grupper – kanske med nya metoder och nya medier.

2. Sammanhang med den övriga staden

En stadsdel är inte en stadsdel om den inte får vara en del av staden. Därför är det bra att börja med att titta på hur bostadsområdet förhåller sig till sin omgivning. Är det lätt att ta sig till och från området? Fungerar kollektivtrafiken bra? Är området och dess entréer tillräckligt synliga? Finns det något som kan vara, eller kan bli, en magnet för både boende och dess omgivning?

Utmaningen:

Naturlig och sammanhängande kontakt med den övriga staden.

2a. När områden är bra kopplade till sin omgivning kallas de ofta för integrerade. Boverkets definition på ett integrerat område är ett område som har jämlika förutsättningar för att exempelvis nå service. Alla bostadsområden kan inte ha vårdcentral, apotek, bibliotek och liknande serviceinrättningar. Hur fungerar området i detta avseende – är det lätt att ta sig till den övriga staden? Känns det tryggt att ta sig till och vänta vid busshållsplatsen?

2b. Att hitta till området kan vara svårt och väl framme behövs det många gånger en välkomnande skylt som talar om att man nu har nått det aktuella området.

Vilken funktion har egentligen skylten? Kan den ersättas med ett mer positivt välkomnande?

2c. Många miljonprogramsområden har olika tillfarter till området beroende på trafikslag. En typisk entré för gående och cyklande går ofta under en gata. Det är en trafiksäker entré, men kanske inte alltid den mest välkomnande. Har området sådana platser som skulle kunna se annorlunda ut?

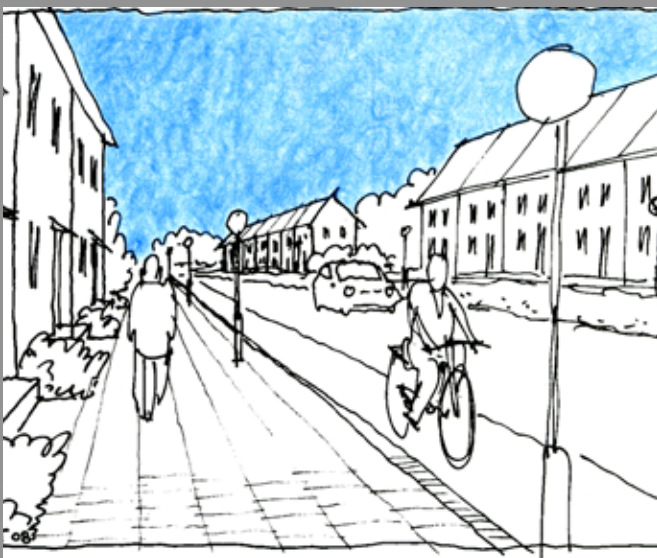
2d. Utanför Malmö stadshus har man lyckats med att göra tunneln så bred att gatan snarare ser ut som en bro över en befintlig plats.

2e. Kollektivtrafiken kan i sin tur ha egna vägar in i området. Här är ett exempel där bussgatan är den enda kopplingen till ett närliggande bostadsområde (vilket inte märks eftersom växtligheten skymmer sikten). Kan det finnas fördelar med att öppna bussgator och låta även annan trafik ta sig mellan områdena?

2f. *FÖRE*: Det här är en rätt typisk gata mellan två bostadsområden. Trafiktätheten är ca 5000 bilar per dygn vilket gör det till en lågtrafikerad genomfartsgata. Gatan har inga trottoarer eller cykelbanor, och man ser inte över grönskan var i staden man befinner sig. Gående och cyklande har egna stråk innanför grönskan.

2g. *EFTER*: Kan gatan se ut så här? De två områdena hänger tydligare samman. Marken har utnyttjats effektivare. Buskarna har ersatts av radhus som inte fanns i området. De gamla gång- och cykelstråken innanför buskarna har gett plats åt trädgårdar. Vilka värden har gått förlorade och vad kan man ersätta de värdena med? Tål gatan också en trädplantering?

2h. Gång- och cykelbanor är viktiga, men ibland går de enbart mellan bostadsområdena istället för att gå igenom dem. Det gör det svårt att veta var man är. Brist på aktiviteter längs vägen bidrar inte heller till en trygg uppsikt. Alternativa vägar kan behövas. Dolda områden bakom träd- och buskridåer har dessutom svårt att få en egen identitet. Rykten som bygger på hörsägen eller på tidningsnotiser får lätt spridning.

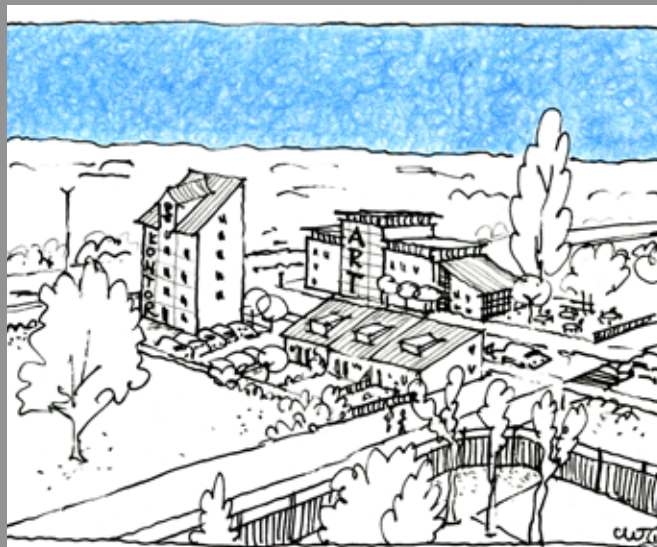
2i. Bullerskydd och andra avgränsningar kan ibland vara nödvändiga. Det är dock ingen självklarhet att vägar inne i staden ska ha landsvägsstandard. Möjligheterna för de innanföriggande bostadsområdena att ha en naturlig och sammanhängande kontakt med staden försvåras. Just den här vägen kommer att byggas om till en stadsgata med kopplingar till de befintliga områdena.

2j. *FÖRE*: Här är en annan väg, bortanför ett gång- och cykelstråk, med murar som bildar barriär mellan två områden med olika socioekonomisk karaktär. Kontakter och möjliga erfarenhetsutbyten mellan de boende har försvårats med murarna.

2k. *EFTER*: Med en förlängning av lokalgatan till den större vägen skulle inte bara utbyte mellan områdena lättare kunna ske, utan med den nya entrén skulle områdena kunna vända sig till de passerande trafikanterna med exempelvis kommersiella och kulturella utbud.

2l. Att bryta barriärer till andra områden får dock inte betyda att man tar bort fungerande mellanområden. De kan vara utmärkta kopplingar och representera den vilda naturen och de spännande lekarna. Eller det rofyllda och tysta. En av anledningarna till att de boende ska vara med i förbättringsarbetet är just att få grepp om vilka platser som har dessa värdefulla egenskaper.

2m. En del av bostadsområdets sammanhang i staden handlar om att förknippas med något positivt och unikt. Stapelbäddsparken i Malmö används inte bara av boende i Västra hamnen, utan attraherar besökare från hela den övriga staden och regionen.

2n. Här är något som är unikt för bostadsområdet – ett eget bad som ägs av bostadsföretaget!

Det kan bidra till en positiv identitet och få ”hela staden” att ta sig till just det här området. Har man det som ambition ska det också vara lätt att ta sig dit från den övriga staden.

2o. Det är inte bara gångtunnlar som kan upplevas som otrygga kopplingar till andra områden. Det här är ett områdes genaste väg till busshållplatsen och butiken. Det finns inte något på sidorna som kan erbjuda en flyktväg eller någon som kan ha uppsikt över gattet. Det är viktigt att det finns alternativa och tryggare vägar.

3. Sammanhang inom området

Sammanhang inom ett miljonprogramsområde har många gånger styrts mer av tekniska kopplingar än av mänskliga behov.

Den traditionella kvartersstrukturen, som man frångick, gjorde tydlig skillnad på fram- och baksida, privat och offentligt. I de nya områdena kunde man gå överallt, på varandras gårdar, på baksidor och intill privata uteplatser. För många rörelsemöjligheter gör att man sällan ser en granne eller annan boende. Mötena blir färre.

Utmaningen:

Tydligare stråk och avgränsningar inom området

3a. FÖRE: I ett typiskt område med separerad trafik kör bilarna på gator utan trottoarer (röda streck) och gående passerar över eller under gatan (gula streck). Inne i området finns det ofta inga speciella skillnader på stråken, och det är svårt att hitta till rätt adress.

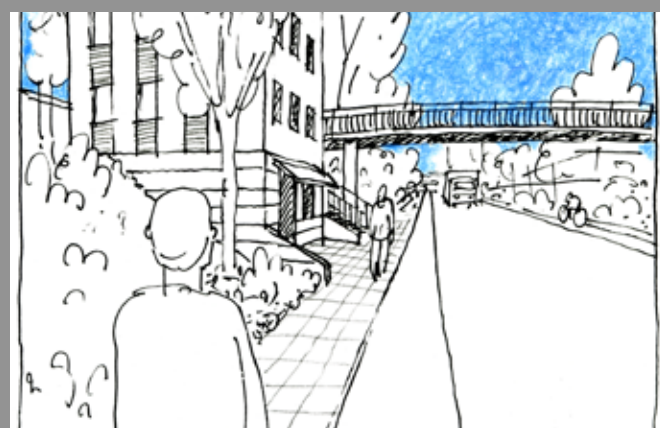
3b. EFTER: Skulle man kunna tillåta gång- och cykeltrafik längs gatan? Utan att trafiksäkerheten blir lidande? (jmf 3c och 3d) Kan man ge gångstråken inne i området olika karaktärer beroende på om de är huvudstråk eller sidostråk? Kan det finnas fördelar att låta biltrafiken nå längre in i området? Få parkeringen närmre bostaden? Få in verksamheter som behöver transporter?

3c. FÖRE: Här finns inga entréer eller något som bidrar till uppsikt över gatan. Här ska man bara transportera sig med bil.

3d. EFTER: Kan det se ut så här med trottoarer och cykelbanor? Eller är områdets struktur bevarandevärd av historiska eller kulturella skäl? Kan nya hus och andra tillägg utnyttjas för att förstärka stråk och mötesplatser med folkliv?

3e. Platser som förskolan, skolan, biblioteket, butiken eller busshållplatsen blir ofta områdets mötesplatser. Det är utifrån dessa målpunkter som huvudstråken bör dras och ses till att befolkas.

3f. När inte tillräckligt många människor passerar sviktar kundunderlaget och butiker kan tvingas slå igen.

Foto: Örebrostäder.

3g. *FÖRE*: Stråk och rörelsemönster kan ändras.

Foto: Örebrostäder.

3h. *EFTER*: Här har entréerna blivit genomgående och bidragit till att huset fått en framsida mot det offentliga rörelsestråket medan gårdssidan blivit mer privat.

3i. Det här är ett huvudstråk inom ett område. Men det har ett utseende som mer ser ut som smitväg eller baksida. Inga bostadshus eller entréer vetter mot det här huvudstråket. Ingen har uppsikt från bostäderna. Kan man förändra det? Vill man det?

3j. Det är inte heller så lätt att hitta till rätt adress när det inte finns gator inne i området. Kan namngivna stråk bidra till nya referenspunkter?

3k. När gården också är en del av gångstråket är det viktigt att man markerar vad som är offentligt och vad som är privat. Här har man kombinerat ett gångstråk, som nyttjas av alla, med tydliga platser framför entréerna som signalerar att de är mer privata och tillhör de boende.

3l. Att låta stråk få olika karaktärer betyder också att det finns möjlighet för smitvägar. Allt behöver inte vara ordnat och strukturerat.

4. Tillit och trygghet

Hem är ett ord med positiv klang som representerar trygghet och gemenskap. Ett bra bostadsområde ska ha samma egenskaper, med en hemkänsla och en tillförsikt att här kan jag röra mig tryggt och här kan jag få hjälp om det behövs. Det ställer krav på en miljö som underlättar möten och som har tydliga avgränsningar utan oklarheter i ansvarsfördelning.

Utmaningen:

Borta bra men hemma bäst!

4a. En hemtrevlig atmosfär går att ordna även bland höghus och många människor. Med en detaljrik och omhändertagen utemiljö kan miljonprogramsområden ha platser som upplevs som småskaliga och mysiga.

4b. Grönskans betydelse för ett område och dess invånare kan inte nog betonas. All kunskap pekar på ett ökat välmående hos människor som har tillgång till natur och gröna miljöer. Varför har man inte normer för grönytor eller lektytor när man har det för parkeringsplatser?

4c. Grönskan kan också vara skymmande och innebära att det är svårt att ha uppsikt och att orientera sig. Här är balansgången viktig. Det är de boende som känner till värdena av de gröna miljöerna, och som också vet om det finns alternativa platser och vägar som används.

4d. Trygghet i ett bostadsområde är intimt sammankopplat med folkliv och vetskapen om att andra människor rör sig i området. Med lockande utemiljöer ökar sannolikheten att man vill vara utomhus.

4e. Neutrala mötesplatser, som de i parken eller på lekplatsen, kan ha den fördelen att man träffar andra människor - någon som inte är som man själv.

4f. Trygghet handlar dock inte bara om folk i rörelse. Området måste vara beskaffat på ett sådant sätt att det är lätt att ha uppsikt över omgivningen. Här kan man inte från bostaden se vad som händer på parkeringen bland bilarna. Finns det möjlighet att ändra på det?

4g. Miljonprogramsområdena planerades ofta med skolan "mitt i byn". Men många skolgårdar har inte någon insyn från omgivande byggnader, vilket gör gårdarna till otrygga tillhåll på kvällar och helger. Behöver området förtäts med nya bostäder är det kanske med en placering som ger uppsikt över skolgården!

Läget mitt i området gör för övrigt skolan, med sina tomma lokaler kvällstid, till en utmärkt plats för exempelvis studieförbund och föreningar.

4h. Vägen till skolan ska också kännas trygg. Som förälder ska man våga låta sitt barn gå ensam till skolan utan att behöva oroas av varken bristande trafiksäkerhet eller trakasserier. Även här kan man fundera på om uppsikt och kontroll är tillräcklig. Kan nya funktioner längs stråket bidra till ökad trygghet?

4i. Trivsel kan ha att göra med att man får sätta sin egen prägel på omgivningen. Var går gränserna för vad som är lämpligt och tillåtet?

4j. Får man lov att sätta en rosa elefant på sitt staket? Eller stör det områdets enhetliga estetik? Vem bestämmer vad som är fult eller vackert?

4k. Hemkänsla kan handla om att kunna skilja den ena portuppgången från den andra. En positiv vi-identitet kan bidra till trivsel. "Verandan" vid entrén innanför pergolan bidrar både till en mer småskalig karaktär och till rikare upplevelser.

4l. När husets entréer vetter mot det passerande stråket finns det också uppsikt och kontroll över det, vilket gör det till en trygg passage dag som natt. Platsen upplevs som "vår" gårdsgata och tillhör de boende mer än resten av området. Den lite mer privata karaktären underlättar säkert möjligheten att få kontakt med en granne. (se motsvarande bild 3i)

4m. Här har de olika ansvarstagarna olika rutiner och uppfattning om gräsklippning. Det kan tyvärr bidra till ett mindre ordnat helhetsintryck.

Ett välordnat område smittar av sig på de som använder det. Ett skräpigt område signalerar att ingen tar ansvar. Det är en av anledningarna till varför det är viktigt att det framgår vem som ansvarar för vad.

Kan de boende möjligtvis själva ansvara för någon del av skötseln?

4n. Med tydliga avgränsningar på vad som tillhör varje hus och hushåll är det mycket lättare att förhålla sig till sina grannar och utveckla positiva kontakter. Med lite uppsikt över grannens område kan man också hjälpas åt för att förhindra oegentligheter och brott.

4o. Mötesplatser gynnar kontakterna mellan boende. En mångfald av mötesplatser ger möjligheter för olika typer av möten från samlingslokalens stormöte för hela området till träffen med grannen vid entrén.

4p. Det bör finnas någon öppen plats i området där man kan samlas. Ställa till med fest! Ha loppis! Gärna där övriga staden kan vara med och där mötena är många.

4q. Blir tryggheten bättre för att man låser in sig bakom stängda grindar, eller blir effekten tvärtom?

4r. Här har man inte behövt en låst grind för att tydligt visa att gården tillhör bostadshuset. Är tillit att våga låta andra röra sig inom sitt område?

4s. Ibland får behovet av att skydda sig mot sin omgivning oönskade konsekvenser. Planket här har satts upp för att skydda de boende på insidan...

4t. ...men utåt gatan har all möjlighet till uppsikt från husen försvunnit och bidragit till att gatan känns otrygg.

5. Nya byggnader och platser

I ett befintligt bostadsområde kan det finnas något som saknas. Det kan vara allt från en viss typ av bostäder till platser att umgås på. Det kan vara butiker, service eller andra arbetsplatser. Trots att området ser fullt utbyggt ut kan det finnas möjligheter till förtätning och tillägg av nya funktioner. Kanske något som sticker ut, som ger identitet och är något att vara stolt över.

Utmaningen:

Rätt sak på rätt plats

5a. På Rosengård i Malmö har man byggt butikslokaler längs ett gångstråk in mot centrum.

Det betyder att man har fått funktioner som bidrar till folkliv, bidrar till uppsikt och bidrar till arbetsplatser inom området.

5b. FÖRE: Många miljonprogramsområden har det här utseendet med trång för enbart biltrafik och broar över för gående och cyklande. (Jmf 3:c)

5c. EFTER: Skulle det vara möjligt att bygga nya hus som vänder sig mot gatan? De kan innehålla verksamheter på bottenvåningen och kanske ägaren själv i bostaden ovanpå. Åtgärder med trottoarer och refuger kan innebära att bilarna får lättare att hålla hastighetsbegränsningarna.

5d. Förtätning betyder inte bara nya byggnader. På Kroksbäck i Malmö har man tillfört området en puckelplan som både fungerar som en spännande bollplan och som något unikt för just Kroksbäck.

5e. Förtätning med nya bostäder behöver inte heller betyda att man tar ny mark i anspråk. Här har man i samband med en totalrenovering byggt på en extra våning på husen.

5f. Att utnyttja ytan bättre kan också innebära att man tar en del av ytan till odlingslotter eller något annat som de boende visar intresse för. Gemensamt arbete kan bidra till ökad tillit.

Rätt sak på rätt plats kan också vara något så enkelt som fler bänkar att sitta på!

5g. Förtätning med nya bostäder kan fylla ett saknat behov, som exempelvis marklägenheter eller trygghetsboende. Olika typer av bostäder kan göra det möjligt att bo kvar i området även när familjesituationen förändras.

5h. *FÖRE*: Det här är entrén till ett bostadsområde vid ett läge som är mycket lätt att nå från den närbelägna ringvägen.

5i. *EFTER*: Med ett sådant läge finns det kanske möjlighet att attrahera företag att etablera sig på platsen. Området får en entré med en identitet som är lätt att beskriva. Man får fler vuxna i området och möjligheter för exempelvis den lokala lunchrestaurangen att överleva. (jmf med möjligheter i bild 2b)

Tillsammans

Det finns många aktörer som påverkas och som har intressen av de förbättringsarbeten som bostadsföretag och kommun initierar. Aktörer som har olika ingångar och olika kunskaper. Skriftens upplägg bygger på att samla så många av dessa i ett så tidigt skede som möjligt. De presenterade dialogbilderna är de redskap som kan användas för att överbrygga det faktum att inblandade aktörer har olika språkbruk, bakgrund och ibland en brist på förståelse för vad som är viktigt för andra parter. Forskare, tekniker, planerare, verksamma, boende etcetera ska kunna föra en dialog kring illustrationerna. Begränsningar, ramar och tekniska åtgärder kring exempelvis trafik och dagvatten måste kommuniceras på ett begripligt sätt i ett tidigt skede.

Inblandade aktörer på alla dessa intressenivåer har givetvis ett slutmål. Förändringarna ska självklart leda till det bättre! Utmaningen blir att hitta en gemensam målbild så att var och en utifrån sin nivå kan bidra till slutresultatet. Extra stor hänsyn bör tas till boende och verksamma som i slutändan är de som ska leva och verka i området. Dragana Curovic, verksamhetsutvecklare hos Hyresgästföreningen Region Norra Skåne, missade arbetsmötet där häftets innehåll diskuterades. Som slutord kommer här de synpunkter hon istället skickade till mötet.

”Vi efterlyser större påverkan på nybyggnationer och ombyggnationer på bostadsområden. Hyresgästerna blir sällan tillfrågade om åsikter kring infrastrukturella frågor och bästa mötesplatser, det vill säga de informella. En tidig dialog möjliggör engagemang hos de boende och motivation att upprätthålla det tilltänkta.”

Litteraturtips

- Att bygga för trygghet: exemplet Sundbyberg, Bo Grönlund 2006, i antologin Tankar om förstadens framtid
- Bostadens yttre värden, Länsstyrelsen i Skåne län, 2008
- Brott, bebyggelse och planering, Boverket 1998
- Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet, Johan Faskunger 2007
- Ett idéprogram – till nytta för kommunerna, bostadsområdena och hyresgästerna, SABO 2007
- Inga enkla grejer – trygghet och mänsklighet som brottsförebyggande projekt, 2003
- I blandstaden, Länsstyrelsen i Skåne 2008
- Förnyelse för hållbar utveckling i olika boendemiljöer, Boverket 2005
- Livet mellem husene, Jan Gehl 1971
- Mer park i tätare stad, Alexander Stähle licentiatavhandling 2005
- Möten i staden – om vikten av att se den andre i vardagen, dialog-pm 2006:1 Malmö stadsbyggnadskontor
- Mötesplatser i Stockholmsregionen, regionplanekontoret Stockholms läns landsting 2010
- Otrygghetens landskap, Gabriella Sandstig disputationssavhandling 2010
- Plan och process – handbok i dialogriktad planering, Länsstyrelsen i Skåne 2007
- Rosengård! Strategier för hållbar utveckling i en stadsdel, dialog-pm 2008:1, Malmö stadsbyggnadskontor
- Göra gata, Elisabeth Högdahl disputationssavhandling 2003
- Handbok i delaktighet, Hudding kommun 2007
- Healthy urban planning, Hugh Barton & Catherine Tsourou 2000
- Hur kan man främja integration genom övergripande fysisk planering och stadsutveckling? PM Boverket 2006
- Hållbar stadsutveckling, Erland Ullstad 2008
- Shaping neighbourhoods, Hugh Barton, Marcus Grant & Richard Guise 2003
- Shared space - trafikrum för alla, SKL 2008
- Stadsbyggnadskvaliteter, stadsbyggnadskontoret Göteborg 2008
- The Death and Life of Great American Cities, Jane Jacobs 1961
- Tillgång till stadens rum, Mia Andersson-Ek 2009
- Tryggare och mänskligare Göteborg, Thomas Jordan 2006

Noter

- 1 Erland Ullstad, Hållbar stadsutveckling sid 8, ISBN 978-91-975469-8-0
- 2 Referat av Roger Andersson professor i kulturgeografi Uppsala universitet, Institutet för bostads- och urbanforskning IBF (se sid 12 källa boverket PM dec 06)
- 3 Termen myntad av lektor Elisabeth Högdahl vid Lunds universitet Campus Helsingborg
- 4 www.fhi.se målområde ett

HELSINGBORG

Avdelningen för hållbar utveckling, Kommunstyrelsens förvaltning
Rådhuset, 251 89 Helsingborg, tel: 042-10 50 00
www.helsingborg.se/hallbarutveckling

Foto och teckningar: Marianne Dock om inget annat angetts
Layout: Maria Nordstrand, Tryck Elanders 2010